

Uygur Destanlarında Folklorik Unsurlar *Folkloric Elements in Uyghur Epics*

Bahar TÜRKYILMAZ

Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, bturkyilmaz@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6620-2420

Özet

Sözlü edebiyat ürünleri toplumların yaşam tarzına, inanç sistemlerine ışık tutan, dilden dile aktararak geçmişle günümüz insanları arasında görünmez bağlar kuran önemli kodlar içermektedir. Bu ürünlerden özellikle hacmi sebebiyle zengin malzemeler taşıyan destan metinleri dil ve folklor alanı başta olmak üzere çeşitli alanlara veriler sunmaktadır. Bu çalışmada zengin bir sözlü gelenek mirasına sahip Uygur Türklerinin destanları arasından belirlenen on üç Uygur destanında hayatın geçiş evrelerinden düğün ve ölüm gelenekleri incelenmiş; yanı sıra Uygur Türklerindeki halk hekimliği ve halk inanışlarının da izi sürülmüştür. Çalışmanın incelemesi evlenme, ölüm, halk hekimliği ve halk inançları olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. Malzemenin tespiti için seçilen destanlara yansıyan folklorik unsurlar tarama-fişleme metodu esasınca saptanmış, tespit edilen her unsur örneklerle desteklenmiştir. Malzemenin tespitinde İneyet (2004) tarafından aktarılan Nozuğum, Seyit Noçi, Abdurahman Göca, Qizil Gülüm, Çın Tömür Batur, Gërip-Senem, Tahir-Zohra, Senuber, Qemerşah ve Şemsi Canan, Hörliqa-Hemracan destanları ile Mehmet (2011) tarafından aktarılan Emir Göroğlı, Boz Yiğit ve Gülendem adlı destanlar esas alınmıştır. Bu eserler içerisinde folklorik unsurların en fazla rastlanıldığı destanların Emir Göroğlı, Boz Yiğit ve Gülendem olduğu, Uygur Türklerinin gelenek, görenek, halk hekimliği, halk inançları gibi zengin folklorik unsurlarının belirli destan metinlerinde de olsa canlı bir şekilde yaşatıldığı ve bu ürünler vasıtasıyla gelecek kuşaklara aktarımının sağlandığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Destan, Uygur, Gelenek, Görenek, Halk İnanıcı, Halk Hekimliği

Abstract

Verbal literature products contain important codes that shed light on the lifestyle and belief systems of societies and establish invisible ties between the past and the people of the present by being passed from language to language. Among these products, epic texts, which carry rich materials due to their volume, provide data to various fields, especially in the field of language and folklore. In this study, wedding and death traditions, which are among the transitional stages of life, are analyzed in thirteen Uyghur epics selected among the epics of the Uyghur Turks, who have a rich verbal tradition heritage; in addition, folk medicine and folk beliefs of the Uyghur Turks are also traced. The analysis of the study consists of four main topics: marriage, death, folk medicine and folk beliefs. The folkloric elements reflected in the epics selected for the determination of the material were determined based on the scanning-tagging method, and each identified element was supported by examples. Nozuğum, Seyit Noçi, Abdurahman Göca, Qizil Gülüm, Çın Tömür Batur, Gërip-Senem, Tahir-Zohra, Senuber, Qemerşah and Şemsi Canan, Hörliqa-Hemracan epics are narrated by Inayet (2004) and Emir Göroğlı, Boz Yiğit, Gülendem

epics are narrated by Mehmet (2011) were taken as the basis for determination of the material. Among these works, the epics with the highest number of folkloric elements are Emir Göroğli, Boz Yiğit and Gülenem, it has been observed that the rich folkloric elements of Uyghur Turks such as traditions, customs, folk medicine, folk beliefs are kept alive, albeit in certain epic texts and that they are transmitted to future generations through these products.

Keywords: *Epic, Uyghur, Tradition, Custom, Folk Belief, Folk Medicine*

Sözlü edebiyat ürünleri içerisinde taşıdığı zengin malzeme itibarıyla ve diğer türlere nazaran geniş hacmiyle ayrı bir yerde konumlandırılan destan türü üzerine geçmişten günümüze çok sayıda tanım yapılmış ve her tanımda türün belirleyici özellikleri ifade edilmiştir. Bu tanımlar içerisinde türün özelliklerini kapsayıcı yönüyle örnek olarak verilebilecek Metin Ekici'nin (2002b) ifadesine göre destan, *“bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsî değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmadır”* şeklinde açıklanmaktadır (s. 18). Türk Dünyası destancılık geleneği üzerine önemli çalışmaları bulunan Naciye Yıldız'a (2009) göre ise destan *“bir milletin yaşamış olduğu maceraların, dünyaya bakışının ve ideallerinin genellikle bir prototipten hareketle bir kahraman etrafında birleştirilerek dile getirildiği, kendisine has bir geleneği olan anonim eserlerdir”* şeklinde tarif edilerek tür, belirgin özellikleriyle açıklanır (s. 7). Yıldız (2015) ayrıca Türkiye Türkçesinde “halk hikâyesi” şeklinde ifade edilen ürünlerin de Türk dünyasında destanın bir türü olarak ele alındığının altını çizmiş; özellikle Uygur Türklerinin edebî geleneğinde destan terimiyle halk hikâyesinin de karşılandığını belirtmiştir (s. 14-15, 80). Benzer biçimde Özkul Çobanoğlu (2018) ve Metin Ekici'de de (2002a) destan teriminin birden fazla anlamı ve edebî türü karşılayacak şekilde tür ve gelenekler için kullanıldığı ifade edilmiştir (s. 111, s. 28).

Destan terimi köken olarak Farsça olup belirli fonetik değişikliklerle neredeyse tüm Türk dünyasında kullanılan ortak bir terimdir. Türk dünyası kapsamında ayrıca destan teriminin yanında *dastan, epos, cır, comok, nimah/alıptığ nimah, tool/maadırlığ tool, olongho, kay çörçök, kay şörçek* gibi terimler de kullanılmaktadır (Ekici, 2002a, s. 28; Aktaş, 2016, s. 6).

Destan konusunda Abdulkadir İnan destanların eski gelenek ve görenekleri, geçmiş ataların dünya görüşlerini âdeta bir ayna gibi aksettirdiğini hatta Türklerin İslamiyet'ten çok önceki yaşayışlarını, savaşlarını anlatan destanlarda bile

evlenme, doğum, ölüm, yas, askerlik, ad verme, töre ve yasalarını anlatan bölümlerinin olduğunu ifade eder (1998, s. 13). Bu bakımdan destanlar aslında tarihten haber verme niteliği taşımaktadır. Bu yönleriyle de Türk dünyası edebiyat ürünleri arasında diğerlerine nazaran biraz daha ayrıcalıklı yere sahip olduğu düşünülebilir. Nitekim bu özelliklerinden olsa gerek Erhan Aktaş (2016) ve Mehmet Aça'ya (2000) göre hem yerli araştırmacıların hem de pek çok yabancı araştırmacının da destan konusuyla ilgilendiği ve destan tasnifleri yaptığı belirtilir (s. 6, s.5).

Tasnif noktasında da çoğunlukla genel ve özel tasnif ayrımına gidildiği görülür. Aktaş'a (2016) göre Türk destanlarının tümünün ele alınıp tasniflendiği çalışmalar genel tasnifi oluşturur. Genel tasnif içerisinde akla gelen ilk isim ise Mehmed Fuad Köprülü'dür. Köprülü'yu Zeki Velidî Togan, Faruk Kadri Timurtaş, Hüseyin Nihal Atsız, Dursun Yıldırım ve Umay Günay gibi isimler takip etmektedir. Tek tek Türk gruplarının destanları göz önünde bulundurularak yapılan çalışmalar ise özel tasnifleri meydana getirir. Özel tasnifler içerisinde de ilk değinilecek olan çalışma Altaylılara aittir (s. 6). Tür üzerinde tasnif çalışmaları bugün de devam etmektedir.

Destan türü içerik bakımından İnan'ın da ifade ettiği gibi gelenek görenek ve yaşayış şekillerinin aksettirilmesinin yanında halk inanışları ve halk hekimliği gibi unsurları barındırması açısından da oldukça önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze taşınmış birçok inanış, sağlıkla ilgili çeşitli uygulamalar destanlarda güncelliğini korur şekilde yaşamakta ve yansıtılmaktadır. Bu çalışmada da söz konusu unsurların Uygur destanlarındaki izleri araştırılmaktadır. İncelenen metinler sırasıyla hayatın geçiş dönemlerinden¹ olan düğün ve ölüm gelenekleriyle, halk hekimliği ve halk inançları konuları üzerinden değerlendirilmektedir.

1. Düğün Gelenekleri

Düğün ya da diğer şekliyle evlenme gelenekleri geçiş dönemi gelenekleri arasında yer alır ve kendi içerisinde düğün öncesi, düğün sırası ve düğün sonrası olmak üzere üç alt başlıkta incelenir (Öger, 2013, s. 71, 74, 86; Yeşil, 2014, s. 153, 178, 230). Çalışmamızda ise on üç destan metni üzerinde tespit edilen malzemelere göre bir değerlendirilme söz konusu olduğu için sadece örneği saptanan unsurlarla ilgili başlıklandırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Uygur destanlarında evlenme gelenekleri ile ilgili olarak düğün öncesi ve düğün esnasına yönelik geleneklere rastlanılmıştır.

¹ Hayatın geçiş dönemleri çalışmalarda doğum, düğün ve ölüm başlıkları altında incelenmektedir. Bu geçiş dönemlerinden ilk aşamayı oluşturan doğum gelenekleri II. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi 19-21 Ekim 2017 Bakü/Azerbaycan'da "*Uygurlarda Doğum Ritüelleri*" başlığı altında sunulduğundan burada çalışmaya dâhil edilmemiştir.

1.1. Düğün Öncesi

1.1.1. Eş Seçimi

Destan kahramanı genellikle evleneceği kızı rüyasında görür ve ona âşık olur. Onu sayıklayarak uyanır ve aşk ateşiyle yanar. Kim olduğunu bilmez ve onu bulmak için yollara düşer. Rüyasında görerek âşık olduğu kızı, yine rüyasında tanıyıp kim olduğunu öğrenmeye çalışır. Bu noktada gelecekte haber alma işleviyle destanların çeşitli yerlerinde kullanılan rüya motifinin eş seçiminde de etkili bir araç olduğu dikkat çekmektedir². Söz konusu aşama *Senuber* destanında şu şekilde tespit edilmiştir:

...gözü uykuya gitmiş. O rüya görmüş. Gülperizat on dört günlük dolunaya benziyormuş. *Senuber* ona âşık olmuş. Şah *Senuber Gülperizat'ın* aslını bilmek maksadıyla “Ey rânâ, hangi bahçenin gülüsünüz? Hangi çemenin bülbülüsünüz? Kimin azizisiniz?” diye sormuş. Gülperizat bu sorulara cevap vermeden cilve, naz edip dururmuş. *Senuber* yine bayılıp ayılmış: “Ey canımın bahçesi, gönlümün gücü kuvveti, siz kimin evladı ve neredensiniz?... (İnayet, 2004, s. 325)

Bazı örneklerde ise birbirini tanıma ve tanışma karşılıklı olarak gerçekleşir, şiirlerle merak edilenler dile getirilir ve âşıklar birbiriyle tanışmış olur. *Senuber* destanında destan kahramanı ve evlenmek istediği, âşık olduğu kız birbirlerine şu dizelerle seslenerek tanışır:

*Şah Hurşid'in oğluyum, adım Senuber,
Hasretinle hâlim gün be gün beter,
Melek suretli gül yüzlü dilber,
Söyle canım, söyle siz neredensiniz?*

*Şah Ferruh'un kızı, bir ismim güldür,
Gamımdan periler şeyda bülbüldür,
Ölene dek sana itirafım şudur,
Anlarsan ben o mekândan olurum (İnayet, 2004, s. 327).*

Destanlarda yaygın olan evlenme şekillerinden biri de “ilk görüşte aşk”tır. Birbirlerini farklı mekânlarda veya çıkılan yolculuk esnasında gören gençler görür görmez âşık olmaktadır. *Göroğlı* destanında aşağıdaki satırlarda bu durumdan bahsedilmektedir:

...kız yiğidin nurlu çehresine ilk görüşte âşık oldu. Kendi kendine “ben onu bir görüp âşık olmuşum. Canımdan bile geçmişim...” (Mehmet, 2011, s. 167)

² Şahin, 2010'daki çalışmasında rüya motifinin destanlardaki önemli işlevi üzerinde durur. Destanlardaki kahramanlar rüyalar yoluyla yakınlarının uğradıkları felaketlerden haberdar olurlar, uzak ülkelerden haber alırlar. Kahraman normal şartlarda görülmesi duyulması imkânsız olan durumları rüya yoluyla öğrenebilmektedir (2010, s. 348-349).

...*Havaz Han bu güzel kızı kendisine uygun gördü. Botagöz Ayım da at üzerindeki Bey Havaz'ın görünüşüne vuruldu* (Mehmet, 2011, s. 171).

Eş seçiminde erkek kahraman gibi kadın kahramanın da söz hakkı vardır. Eğer genç kız evlenme niyetinde değilse kendisini istemeye gelen dönürlere bu kararını açıkça ifade edip teklifi reddedebilir. *Emir Göroğlı* destanında destan kahramanı Göroğlı, oğlu Havaz'a ağabeyinin kızını istemeleri için adamlarını elçi olarak gönderir. Başlık vermeye de razı olur. Ancak kız, teklifi reddettiği için kızı alamazlar ve metinde bu bölümler şöyle ifade edilir:

*Bilin bugün Göroğlı'nun sözünü,
Birkaç kişi bulamaz izini,
Hepinizi birden elçi seçip gönderiyorum,
İsteyin Bey Havaz'a ağabeyimin kızını* (Mehmet, 2011, s. 187).

*Göroğlı der, bilirsiniz namımı,
Kısmet bozdu benim mutluluğumu,
Eğer mal gerek olursa ağabeyime,
Baş at yapması için vereyim Bulğur atımı* (Mehmet, 2011, s. 189).

1.1.2. Evlilik Niyetinin Dile Getirilmesi

Kahraman rüyasında görüp âşık olduğu kızı bulmak, ona kavuşmak için yola çıkar. Türlü mücadelelerle karşılaşır. Bu karşılaşma kimi zaman mitolojik mekân olarak bilinen ve yeryüzündeki en uzak mekânlardan birini tasvir etmek için kullanılan Kafdağı motifiyle gösterilir³. Karşısına çıkan engelleri aşan kahraman, en sonunda sevdiği kıza bu mekânda ulaşır ve Kafdağı'nda ona evlenme niyetini beyan eder. Destanlarda kimi zaman bu durumun tam tersinin de mevcut olduğu görülmüştür. *Göroğlı* destanında evlilik niyetini destanın kahramanından önce Kafdağı padişahının kızı Ağa Yunus Peri açar:

...*Ağa Yunus Peri: ben seninle nikâhlanmak için buraya geldim* (Mehmet, 2011, s. 47).

Destanlarda evlilikler her zaman âşığın mâşuğuna ulaşması sonucu kolaylıkla gerçekleşmemektedir. Kahraman sınanması ve gücünü, hünerini sergilemesi, niyetindeki kararlılığını ve sabrını ispatlaması için sevdiği kız veya ailesi tarafından evlilikle ilgili çeşitli sınavlara tabi tutulur. Evlilik için şartlar koşulur. Bazı örneklerde ise eş adayı olan kadının belirli sınamalardan geçirildiği

³ Kafdağı Müslüman Türk halklarının sözlü kültür geleneğinde yeri alan mitolojik bir dağ motifi şeklinde tanımlanır. Özellikle Türk masallarının temel motiflerinden olup yerle göğün birleştiği noktada bulunur. Türk halklarının efsanelerinde Hızır ölümüne çare araya araya Kafdağı'na gelir. Orta Asya şamanlarının dualarında ise peri ruhlarının mekânı olarak geçer. Arkasında cinlerin, perilerin ve devlerin bulunduğu düşünülür. Bunlara ek olarak Kafdağı anlayışı manevi yükselişi ve nefis temizliğini de temsil edebilmektedir (Beydilli, 2004, s. 281-282; Dilek, 2021, s. 440).

görülmektedir. *Göroğlı* destanında destan kahramanının evliliği geleneklerine bağlı kalmak kaydıyla gerçekleştirmek istediği tespit edilmiştir:

Göroğlı: ...Eğer söyledikleriniz doğruysa sizi memleketime götürmek isterim. Kırk gün, kırk gece düğün yaptıktan sonra kendi âdetlerimize göre sizinle evlenirim (Mehmet, 2011, s. 47).

Evlenme niyetinde kararlı olan kahramanın ise sevdiğine ulaşmak için mücadelesinden vazgeçmediği *Boz Yiğit* destanında şu dizelerle aktarılmıştır:

*Çok zorluklar var önümde,
Gurbette dert çekeriz,
Kaygı çekmeye razıyım,
Seçtiğim yoldan hiç dönmem* (Mehmet, 2011, s. 295).

Kimi zaman da bu niyet, yetenekler yoluyla ortaya koyulur. Doğrudan talip olma yerine diğer rakiplerle yarışarak yetenek sergileyerek eş olmayı isteme vardır. *Gülendem* destanında kahramanın evlilik için hüner sergilediği tespit edilmiştir:

...onlar at koşturup sazlar çalıp gazel şarkılar okumuştur. Destan ve şiirler söylemiş ama hiçbirini Gülendem'e denk olamamıştı (Mehmet, 2011, s. 393).

1.1.3. Sınama

Kahramanın evlenmeden önce sınanması geleneği neredeyse bütün Türk dünyası destanlarında ortaktır. Anaerkil dönemin izlerinin de taşındığının bir göstergesi olarak evlenilecek kız, kahramanı sınar. Eğer kahraman başarılı şekilde sınanırsa kız onu kendisine eş olarak seçer. *Dede Korkut*'ta Banı Çiçek'in Bamsı Beyrek'le güreş tutması bu sınamaya güzel bir örnektir⁴.

Uygur destanlarında kızın, kahramanı kendisinin sınamadığı görülmüştür. Kız yerine babası veya ailenin büyüğü, kahramanı sınar ya da bir müsabakada kahraman, diğer taliplerle yarışarak kendi yeteneğini veya keskin zekâsını ortaya koyup evliliğe hak kazanır. *Tahir-Zohra* destanında kahramanın sınanması geleneği şu şekilde ifade edilir:

...haremdeki gözcü nine: ey şahum sınanmayana kız verilmez. Bu evin bir tarafına aş, ekmek, yine bir tarafına silah koyup onu eve sokun, şehzade ise silahı alıp çıkar, değilse aş ekmek alıp çıkar (İnayet, 2004, s. 268).

Sınamalar, güç ve hüner sergilemenin yanı sıra aklın ve zekânın gücünü ispatlama yoluyla da olabilmektedir. *Gülendem* destanında kahramana bilmece sorularak onun hazırcıvaplığı ve bilgeliği, keskin zekâsı test edilir:

*Nedir o gökyüzünde toplanan?
Nedir o yeryüzünü su altında bırakan,
Nedir o arkasında ağzı olan,*

⁴ Bk. Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı-1*. TDK, s. 123.

Nedir o ortasında çekirdeği olan,

Nedir o kanı yok, canı olan?

Cevap verin kalpak giyen boz yiğit (Mehmet, 2011, s. 431).

1.1.4. Başlık/Kalın

Destanlarda görüldüğü üzere başlık/kalın verilmektedir ve bu başlık/kalın kimi zaman maddi değeri olan mal mülk, kimi zaman ise deve cinsinden bir hayvan olabilmektedir. *Göroğlı*, *Qemerşah ile Şemsi Canan* destanlarında evlilik öncesi başlık/kalın geleneğine rastlanılmıştır:

İsterse vereyim sıra sıra develerimi,

Develerime yükleyeyim mal varlığımı,

Ahmet Han mal isterse ey beylerim,

Veriniz binlerce, on binlerce malımı (Mehmet, 2011, s. 187).

...kızın başlığı bitmez, ona göre şartlarınızı koyun. Ağır şart koysanız, o, yoluna gidecektir (İnayet, 2004, s. 405).

Ancak bazı durumlarda başlık önemsiz kalmakta ve kahramanın soyu daha ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda eş seçiminde öncelikle evlenilecek kişilerin soyunun araştırılması ve iyi bir soydan gelmesi büyük bir önem arz etmektedir. İyi soydan olmayan bir gence, kız verilmemesi evliliklerin reddinde geçerli bir sebeptir. *Emir Göroğlı* destanında Bota Köz'ün babası Ahmet Han, kızını asil soydan olmadığı için Havaz'a vermeyi kabul etmez:

Babam dünyayı düşünmez,

Dünya sözünü hiç söylemez,

Kim isterse soyunu sopunu soruyor,

Asil soyu olmazsa kabul etmez (Mehmet, 2011, s. 175).

1.1.5. Tellal Bağirtma

Düğün öncesinde ahaliyi düğüne çağırma işlemini yapan kişiye tellal denilmektedir. Toy yerinden, toy sahibinden ve toy zamanından haber veren bu kişiler, eşi dostu düğüne davet etme görevinin yanı sıra aile biriminin tesisinde ilk aşama olan evlilik olayının topluma duyurulması ve evlenecek çiftlerin topluma tanıtılmasında da aracılık etmektedirler. *Boz Yiğit* destanında tellal bağirtma geleneğine rastlamaktayız:

...tellal şehrin bütün cadde ve sokaklarını dolaşıp: -büyük küçük herkes, duyduk duymadık demeyin! Han, kızını Boz Yiğit'e vermekte karar kıldı, toy yapılacak hazırlıklı olun (Mehmet, 2011, s. 309).

Gülendem destanında ise aynı durum haberci yollanarak gerçekleştirilir ve kutlu haber halka iletilir:

Sultan Yusuf Kadir Oğlu uzak yakın ülkelere, bütün şehirlere "Gülendem ile Şahenver'in kırk gün ve gece sürecek düğünü var. Sazlı, danslı eğlenceler var.

Duyduk duymadık demeyin, düğüne geç kalmayın.” diye haber gönderdi (Mehmet, 2011, s. 475).

1.1.6. Gelinin Hazırlanması ya da Damat Karşılama

Düğün, günlerce öncesinden hazırlıkların yapıldığı ve her iki tarafın da bu hazırlıklara katıldığı önemli bir geçiş dönemidir. Damat tarafı, gelin olacak kızı baba ocağından alıp yeni yuvasına götürmek için yola çıkar. Kız tarafı da gerekli hazırlıkları tamamlayarak damadı ve yakınlarını karşılamaya uygun hâle gelir. Destanlarda kahramanın, evleneceği genç kız tarafından karşılanması aşamasının anlatımı bu gelenekleri yansıtmaları bakımından kıymetli bir detaydır ve özellikle gelinin bezenerek süslenmesinden bilhassa söz edilir. *Boz Yiğit* destanında Sahipcamal’ın gerekli hazırlıkları tamamlayarak Boz Yiğit’i karşıladığı bölüm şu şekilde ifade edilir:

Sahipcamal, muradına ereceği için sevindi. Saçlarını inci, mercan gerdanlıklarıyla öreerek taradı. Boz Yiğit’i karşılamaya hazırды (Mehmet, 2011, s. 309).

1.2. Düğün Esnası

Evlenme merasimin son aşaması *toy*⁵ yani düğündür. Taranılan destanlarda düğün sırasında yapılan gelenek ve göreneklere dair bilgilere yer verilmemiştir. Ancak bu toyların kırk gün kırk gece sürdüğü âşikar edilir ve bu toylarda genellikle *yar yarlar* söylenir. *Boz Yiğit* destanında geçen yar yar şiirlerinde düğünde yapılması gerekenler mısralar hâlinde dile getirilmektedir:

Allah için düğün yapılyorsa,

Koyun kuzu kesiniz,

Yiyip doyunuz, gurbetliği,

Serbest bırakınız (Mehmet, 2011, s. 313).

Toy sırasında toya katılanlara hediyeler sunulması, zengin ikramlarda bulunulması Türk kültürünün önemli âdetlerinden biridir. *Gülendem* destanında kırk gün kırk gece uzunlukta süren toyun, geniş katılımı olduğu ve konuklara çeşitli hediyelerin verildiğine dair bilgiler tespit edilmiştir:

...kırk gün kırk gece süren düğüne katıldı. Düğün şans getirdi, pek çok kız ve yiğit muradına erdi. Misafirlere çeşitli hediyeler verildi. Yarkent şehrinin ünlü taşından yapılmış çiçek nakışlı hatıra eşyaları dağıtıldı. Rum padişahına kırk sandık paha biçilmez porselen takım, Turun adına Amu padişahına kırk paket ipek kumaş, Sulhi adına Bağdat padişahına kırk deve meyve ve yemiş hediye

⁵ Türk kültüründe toy, düğünün yanında doğum, ad koyma, ölüm, av ve akın münasebetiyle düzenlenen kutlamaları da karşılamaktadır. Ayrıca Türk tarihiyle ilgili kaynaklara bakıldığında toplantı, meclis, hakanın ordu kurduğu yer, kalabalık, tören ve kutlama anlamlarıyla da karşılanmaktadır. Güzel bir olayı ya da bir başarıyı kutlamak amacıyla düzenlenen toylar bir şölen havası içinde oldukça kalabalık kitlelerin katılımıyla gerçekleşir (Şahin, 2010, s. 325).

olarak verildi. Yarkent halkına yiyecek, içecek, pirinç ve yağ dağıtıldı. Hediye ve armağan almayan kalmadı (Mehmet, 2011, s. 477).

2. Ölüm Gelenekleri

Ölüm gelenekleri de tıpkı düğün gelenekleri gibi geçiş dönemleri arasındadır ve kendi içerisinde ölüm öncesi, ölüm sırası, ölüm sonrası olmak üzere üç alt başlığa ayrılmaktadır (Yeşil, 2014, s. 238, 247; Öger, 2013, s. 98-99). Yeşil'e göre ölüm, insan hayatının son büyük geçişi ve değişikliğidir. Öyle ki geçiş dönemleri arasında da kişiyi en çok etkileyen süreçlerdendir (2014, s. 237). İncelenen Uygur destanları içerisinde ise geçiş dönemlerinin insan hayatını en çok etkileyen son aşaması olarak nitelendirilen ölüm gelenekleriyle ilgili fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Ölüm esnası veya ölünün kefenlenmesi, defnedilmesi gibi ölüm sonrasına ait bilgiler yoktur. Örnekler doğrultusunda tespit edilen ve başlıklandırılan unsurlar şu şekildedir:

2.1. Ölüm Haberinin Duyurulması

2.1.1. Ters Giyme

Taranan destanlarda ölüm öncesi olarak değerlendirilebilecek ölüm haberinin duyurulmasıyla ilgili az da olsa örneklere rastlanılmıştır. Tespit edilen örneklere göre kahramanın ölüm haberi doğrudan verilmez⁶. Bunun yerine kahramanın atına ters binip, üzerindeki elbiseyi de tersten giyerek kahramanın evine gidilir. Bu şekilde kahramanın öldüğü ailesine ve ahalisine bildirilmiş olur. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* adlı çalışmasında Eski Türklerde ters giyme âdetinin olduğunu bildirmektedir. Örneğin, Altay dağlarında yaşayan Kuznitsk Şamanist Türk göçebelerinin kadınları yas tutarken elbiselerini yedi gün ters giyerler. Anadolu Türklerinde ise bu âdet ilk defa İbni Batuta tarafından tespit edilmiştir (1998, s. 387). Bu gelenek *Abdurahman Goca* destanında şu şekilde işlenmiştir:

Cenaze İlçi şehrinin kapısından içeri girdi. Han Goca'nın validesi yüksek bir minareye çıkıp üç gündün beri gözünü kırpmadan Piyalma tarafını gözetliyordu. Birdenbire, iki oğlunun elbiselerini ters giyip omuzlarında cenazeyle tekbir getirerek yaklaşmakta olduklarını gördü ve "ah" deyip düştü (İnayet, 2004, s. 111).

2.1.2. Şiir Okuma

Ölüm haberinin iletilmesi zor ve acılı bir durum olduğu için, destanlarda şiirler yoluyla örtük bir şekilde ifade edildiği de görülmektedir. Kahramanın ölüm haberi şiir söyleyerek anlatılmaya ve karşılıkine söyletilmeye çalışılır. *Boz Yiğit*

⁶ Uzun (2020)'de de Türk toplumunda ölümün soğuk ve acı oluşu sebebiyle onu dile getirmemeye, anmamaya çalışıldığı, kendisine veya yakınlarına uğrayabileceği endişesiyle ölümü ifade eden sözlerin birtakım sembol, örtmece veya alıntı kelimeler yoluyla saklayarak ifade edildiği notu düşülmüştür (s. 233).

destanında, şehzade Boz Yiğit'in annesine, oğlunun ölüm haberi şu dizelerle bildirilir:

*Neler görmüş bir ihtiyarım,
Biraz konuşmak isterim,
Gökteki çayır kuşu gibi,
Önünüzde ötmek isterim...
Bütün insanlar gibi,
Şehzadeniz gibi,
Uzaktaki oğlunuz,
O da geçti dünyadan... (Mehmet, 2011, s. 374, 379).*

2.1.3. Kara Giyme

Matemin sembolü olarak siyah giyme veya kara örtünme de destanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Siyah, bu yönüyle ölümü ve yası sembolize eden bir renktir. *Göroğli* destanında siyah renkli kumaşın asılmasıyla ölüm haberi topluma iletilir:

...bu şehirde büyük değişiklikler olmuşa benziyor. Siyah kumaş astıklarına göre kısa vakit önce bu şehrin padişahı ölmüş olmalı (Mehmet, 2011, s. 207).

2.2. Ağıt Yakma

Türk kültüründe ölünün arkasından şiir söyleyip ağıt yakma yaygın bir gelenektir. Üzüntü ve elem duygularıyla yoğrularak dile getirilen ağıt türünde kimi zaman ölenin ardından duyulan acı, kimi zaman yakınlarına teselli edici, kimi zaman ise ölenin güzel yönlerini vurgulayan sözler ifade edilir. *Boz Yiğit* destanında, ölenin ardından şiir söylendiği bilgisi şu şekilde anlatılır:

Sahipcamal bu şiiri duyduktan sonra Boz Yiğit'in öldüğünü anladı ve gözyaşlarını bahar yağmuru gibi akatarak şiir okudu... (Mehmet, 2011, s. 345).

2.3. Defnetme

İncelenen metinlerde ölenin defnedilmesiyle ilgili detaylı bir bilgiye ulaşılamamasına rağmen ölenin ebedi istirahatgâhı olarak görülen mezarlıkların mimarisine⁷ yönelik bazı bilgilere rastlanılmaktadır. *Boz Yiğit* destanında ölen kişinin yeni mekânının özel süslemelerle hazırlandığı, kubbeli bir yapıya sahip olduğu belirtilir:

...Sahipcamal, hizmetçilerine Boz Yiğit için mezar yaptırdı. Mezarı çeşitli nakışlarla süsletti. Mezarın üstüne kubbeli mescit yaptırdı. Mescidin kapı ve pencereleri altındandı. İçine kandiller yerleştirdi. (Mehmet, 2011, s. 356).

⁷ Uygur Türklerinde mezar şekilleri hakkında detaylı bilgi için Öger, 2013, s. 116-118'e bakılabilir.

3. Halk Hekimliği

Günümüzde halk hekimliği ya da halk baytarlığı olarak bilinen kavram, ilk yazılı eserlerimiz *Divan-ı Lûgati't Türk ve Kutadgu Bilig*'de *em, emhâne, emci* gibi çeşitli terimlerle karşılanmaktadır. Boratav halk hekimliğini “*halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü*” şeklinde tanımlamıştır. Modern tıbbın müdahalesinin yetersiz olduğu durumların yanında yoksulluk karşısında da başvurulan halk hekimliği yöntemi günümüz Türk dünyasında uygulanmaya devam etmektedir (Alptekin, 2010, s. 5-6).

Uygur destanlarındaki halk hekimlerinin genellikle yaşlı kadınlar veya ihtiyar aksakallar olduğu görülmektedir. Kahramanın güçten düşmesi veya ölümle karşı karşıya gelmesi durumunda bu aksakallar, müdahale ederek kahramanı sağlığına kavuştururlar. Bu kişiler aracılığıyla kahramanın kendisinin veya ailesinden birinin yarası iyileşir, görmeyen gözleri açılır. Bu yönüyle destanlarda kahramanın karşısına çıkan yardımcı birer motif olan halk hekimlerinin bazı örneklerde geçimlerini bu meslekle sağladığı açıkça da ifade edilmektedir. Örneğin *Qamerşah ile Şemsi Canan* destanında Salmas dede geçimini şifalı ot toplayıcılığıyla kazanmaktadır:

Salmas dede bir gün yine adam otunu Şemsi Canan'ın huzuruna sundu. Şemsi Canan otu koklar koklamaz ayıldı. (İnayet, 2004, s. 402).

...Canlı yılanın karnındaki yumurtaya adam otunun çekirdeğini ilave ederek Şemsi Canan'ın verdiği muska içindeki 72 bin çeşit müşk-i anber cevheriyle melhem yapıp, şifa-i hayat cevheri hazırladı. (İnayet, 2004, s. 410).

Destanlarda dışarıdan bir yardımcının gelmemesi durumunda kahramanın kendi kendisini sağalttığı da görülebilmektedir. *Boz Yiğit* destanında kahramanın kendisi bir iyileşme yolu bulur ve bu sırada halk hekimliğinden yararlandığı görülür:

...Tavşan gittiği yerdeki bir bitkiyi yedi ve yarası hemen iyileşiverdi. Durumu gözleyen Boz Yiğit, “bu tavşan Allah'ın yarattığı bir varlıktır, aynı şekilde biz de öyleyiz. Tavşana Allah Şifa verdi. Ben de o bitkiyi yiyeyim” diyerek tavşanın yediği o bitkiden yedi ve yaraları hemen iyileşiverdi (Mehmet, 2011, s. 329).

Şifalı bitkiler ile yiyecekler, kahramanın atının iyileştirilmesinde veya güçlendirilmesinde de kullanılır ve bazen bu işlem doğrudan kahraman tarafından gerçekleştirilir. *Göroğlı* destanında kahramanın atına uyguladığı işlemler şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Göroğlu tayına akıllı olsun diye kuru üzüm yedirdi, iri ve uzun olsun diye insan sütü içirdi, susuzluğunu gidermek için ona geyik sütü içirdi, dağları rahatça aşabilsin diye deve sütü içirdi (Mehmet, 2011, s. 27).

4. Halk İnançları

Toplumların kültür yapılarının incelenmesi inanç kavramının ele alınmasını da beraberinde getirir. Toplumlar özellikle mensubu oldukları dinlerin inanışlarıyla oldukça ilgilidirler (Kalafat, 2009, s. 19-20)⁸. Dini inanışların yanı sıra kutsiyet atfedilip kült hâline gelmiş ateş, ağaç, su, nesnelere veya çeşitli alışkanlıklar da halkın belleğinde (toplumsal bellekte) korunmaktadır. Ele alınan Uygur destanlarında tespit edilebildiği kadarıyla dinî ve kültürel inanışlar başlıklandırılıp örneklenmiştir.

4.1. İslamiyet'le İlgili İnanışlar

Tanrı İnancı: İslamî unsurları muhteva eden destanlarda çıkılan yolculuklarda, yapılan işlerde ve alınan kararlarda Tanrı'nın rızasını kazanma ile emrine uymanın gerekliliğinden söz edilir. *Göroğlı* destanında her işin Allah'ın emrine uymayla gerçekleştiği vurgusu Tanrı inancının boyutunu özetler mahiyettedir:

Allah'ın emri olmadan hiçbir iş olmaz. (Mehmet, 2011, s. 237).

Boz Yiğit destanında da Allah'tan gelen her şeye razı olma durumu şu şekilde dile getirilir:

Takdir emretmişse,

Çaresiz boyun eğceğiz,

Allah'tan emir gelmişse,

Boyun uzatıp yatacağız (Mehmet, 2011, s. 375).

Peygamber İnancı: Özellikle *Boz Yiğit* destanında karşılaşılan peygamber inancı da İslamiyetle ilgili temel inançlardan olup destan içerisinde şu şekilde geçmektedir:

El-hamdu suresi Kur'an'ın başındadır yâr-yâr,

Peygamber, Allah'ın yanındadır yâr-yâr (Mehmet, 2011, s. 303).

Hızır İnancı: Kahramanının dara düştüğü anlarda olağanüstü yardımcılar aracılığıyla zorluklardan kurtarılması yaygın işlenen motiflerdendir. Bu kurtarıcılar arasında Hz. Hızır'a rehberlik ve kurtarıcılık işleviyle sıkça yer verildiği görülür. *Göroğlı* destanında Hızır inancının yansımaları şu şekildedir:

Ey Göroğlı, yerinden kalk diye bir ses geldi. Bu sesi duyan Göroğlı hemen uykudan uyandı ve karşısında Hızır Aleyhisselami, kırkları ve on iki imamı gördü. Onlar Göroğlı için dua ettiler, vücudunun yedi ayrı yerine mühür bastılar. (Mehmet, 2011, s. 39).

Münacat Okuma: Kahraman dara düştüğünde ve engelleri aşamaz boyuta ulaştığında Tanrı'ya yakarıştaki bulunur, Hz. Hızır veya peygamberlerden yardım

⁸ Halk inançlarıyla ilgili detaylı bilgi için Arık-Eroğlu (2017) ve Çobanoğlu'na (2003) bakılabilir.

talep eder. *Göroğli* destanında Hesên Han'ın bin askeriyle dağa vardığı noktada şu münacatı okur:

*Atamız Hazreti Âdem,
Destek verecek gündür bu,
Ümmetim deyip Muhammed,
Destek verecek gündür bu...* (Mehmet, 2011, s. 69).

Boz Yiğit destanında ise Boz Yiğit ve arkadaşı yola çıkmadan evvel Allah'a sığınıp şu münacatı okurlar:

*Başı veren Allah'ımız,
Rızkımızı da verir,
Bedeni yaratan Allah'ımız,
Sağlığımızı da verir...
Biz size inandık,
Siz bizim yol göstericimizsiniz,
Her türlü beladan, kazadan,
Koruyucu sizsiniz* (Mehmet, 2011, s. 289).

Fatiha İsteme: Kahramanın sefer veya savaş öncesinde padişaktan veya halktan dua istemesi de İslâmî inancın yansımalarındandır. Bu unsur *Göroğli* ve *Gülendem* destanlarında tespit edilmiş olup şu şekilde geçmektedir:

Ey padişahı âlem! Bana Fatiha okuyun, ben meydana çıkayım, bu kara sakalımı düşmanın kızıl kanyla boyayayım. (Mehmet, 2011, s. 153).

Önce Fatiha okundu, sonra saz çalındı, gazel okundu. (Mehmet, 2011, s. 401).

Kutsal Mekânlarla İlgili İnançlar: İslâm dinine dair kutsal mekânların inşa edilmesi destanlarda açıkça vurgulanan dinî unsurlardandır. *Göroğli* destanında ele geçirilen şehirlerde puthanelerin yıkılıp yerine mescit ve medreselerin inşa edilmişinden söz edilir:

Şehri alıp puthaneleri yıktı, yerine mektep, medrese ve mescit inşa etti (Mehmet, 2011, s. 155).

Kıyamet/Ahret İnanç: İslâmî inancın yansımaları arasında olan kıyamet-ahret düşüncesi de destanlarda varlığını korumaktadır. *Göroğli* ve *Boz Yiğit* destanlarında öte dünyanın var olduğuna yönelik inancın izleri şu şekilde dile getirilmektedir:

Esen kal canım baba, kıyamette görüşürüz, Allah yardımcın olsun. (Mehmet, 2011, s. 191).

*O ulaştı dedesine,
Önceden giden nesle,
Siz de bir gün ulaşırsınız,*

Erken giden çocuğunuza. (Mehmet, 2011, s. 379)

Biz kötüler gidelim,

Ahrete yetelim... (Mehmet, 2011, s. 367)

Canım feda olsun sana,

Kıyamet günü geldiğinde,

Seni o zaman görürüm (Mehmet, 2011, s. 339).

Kader inancı: Kader inancı da İslamiyet'in temel taşları arasındadır. *Gülendem* ve *Boz Yiğit* destanlarında ölümün kadere bağlı olduğu ve insanın kaderinde olanı görmesi inancı şu sözlerle ifade edilir.

Ecel gelmezse adam ölmez, taze gül zamansız solmaz (Mehmet, 2011, s. 457)

Allah kendisi vermiş,

Eceliniz geldi aldı,

Annen ağlamış kalmış,

Yazılan başımıza geldi (Mehmet, 2011, s. 391).

Seçtiğim yoldan dönmem,

Annemin haberi olsun,

Seçtiğim yola devam edeceğim,

Alnıma yazılanı göreceğim. (Mehmet, 2011, s. 295).

4.2. Nazarla İlgili İnanışlar

Nazardan veya diğer bir ifadeyle kötü bakıştan korunmak için her toplumda çeşitli pratikler geliştirilmiştir. Uygur Türklerinde nazardan korunmak için nazarlık asılması ve dua taşınması metinlerde rastlanılan uygulamalardandır. *Göroğli* ve *Gülendem* destanlarında tespit edilmiştir:

Şehla gözlerin yakışıklı,

Boynuna as nazarlık, nazar değmesin (Mehmet, 2011, s. 61).

Bulunmaz Havaz Han'ın izleri,

Bir kötünün nazarı değdi,

Ne oldu kuzuma gelmedi yazık (Mehmet, 2011, s. 181).

Annesi kızını yine bağrına basarak, boynuna nazarlık astı, dua ederek kızına baht diledi (Mehmet, 2011, s. 472).

4.3. Büyü-Tılsımla İlgili İnanışlar

Destanlarda olumlu veya olumsuz özelliklere sahip kişilerin, ihtiyaç duyduğu anlarda tılsıma, büyüye başvurduğu ve içerisinde bulunan durumdan bu yolla kurtuldukları görülür. *Senuber* destanında yaşlı kadın, eline aldığı toprağı efsunlayarak kahramanı bir hayvana dönüştürmede, *Göroğli* destanında ise cadının elinden kurtulmada tılsıma başvurulmaktadır:

O nine bir avuç toprağa efsun okuyup onu Senuber'e serpmiş. Senuber o an bir geyiğe dönüşmüş (İnayet, 2004, s. 340).

Cadı yine bir şeyler okuyarak, şeklini değiştirmeye kalkıştı. Ağa Yunus Peri'nin amcası efsun okuyup onun başını kesti (Mehmet, 2011, s. 269)

4.4. Falla İlgili İnanışlar

Destanlarda fal, gelecekte haber alma amacıyla kullanılan motiflerdendir. Fal aracılığıyla kahramanın başına gelebilecek türlü olayların, karşısına çıkabilecek düşmanların, kahramanın çıktığı yolcuktaki akıbetinden haber vermede başvurulan bir yöntemdir. *Gérip-Senem* destanında Garib'i yakalamak amacıyla gelen Abdullah Şatır'ın bilgisine fal aracılığıyla ulaşılır⁹:

Dadı Ana kur'ayı güneşe doğru tutmuştu, Abdullah Şatır'ın binlerce cellatla Garib'i yakalamak maksadıyla gelmekte olduğu âyân oldu (İnayet, 2004, s. 228).

Göroğlı destanının da pek çok yerinde fal ve falcılık işlemlerinden yararlanılmıştır:

Falcılar söyleyin kızımı kim kaçırdı? -Ulu şahım kızınızı Göroğlı'nun oğlu Bey Havaz kaçırmış diye cevap verdiler (Mehmet, 2011, s. 265).

Ağa Yunus Peri Hesen Han gittikten sonra günlerin birinde "Hesen Han ile yiğitleri ne zaman dönecek acaba?" diye fal açtı (Mehmet, 2011, s. 77).

Ehmed Han büyük küçük herkesi toplayarak herkesin önünde fal baktırdı. Daha önce şehirden yalnız ayrılan Göroğlı'nun atının önünde bir erkek çocuğu, arkasında ise bir peri kızıyla beraber uçtukları falda çıktı (Mehmet, 2011, s. 47).

4.5. Yer Adlarıyla İlgili İnanışlar

Destanlar içerisinde efsane, rivayet gibi çeşitli halk edebiyatı ürünlerini muhteva eden zengin metinlerdir ve bu metinlerin toplumsal bellekte ortaya çıkışına dair bir inanış karşılığı bulunmaktadır. *Göroğlı* destanında Bedbaht Dağı'nın isimlendirilmesiyle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

...bu dağa Bedbaht denilmesinin sebebi şuydu: Göroğlı Sultan buraya sefere geldiğinde dağ başına bakardı. Dağ başında hava açık ise Göroğlı'nun işi uğurlu, aksine dağ başı dumanlı ise işleri kötü sonuçlanırdı, yiğitleri ölürdü. Bundan dolayı dağ "Bedbaht" ismini almıştır (Mehmet, 2011, s. 69).

Sonuç

Uygur Türklerinin kültürel değerlerine ayna tutma vazifesi taşıyan ve içerisinde zengin malzemelerle disiplinler arası çalışmalara önemli veriler sunacak nitelikte olan on üç Uygur destanının incelendiği bu çalışmada, hayatın geçiş dönemlerinden olan evlenme ve ölümlerle birlikte halk hekimliği ve halk inançlarıyla ilgili folklorik unsurlar tespit edilmiştir. Ele alınan metinler arasında

⁹ Şahin'de Manas destanı gibi destanların yanı sıra Latif Şah, Kerem ile Aslı, Elif ile Mahmut ve Şah İsmail ile Gülperi gibi halk hikâyelerinde de fal motifine rastlanıldığı not edilmiştir (2009, s. 403-404).

en çok folklorik unsur *Emir Göroğlı*, *Boz Yiğit* ve *Gülendem* destanlarında görülmüştür. Özellikle düğün ve ölüm gelenekleri *Senuber*, *Göroğlı*, *Gülendem*, *Tahir-Zohra*, *Boz Yiğit*, *Qamerşah ile Şemsi Canan* ve *Abdurahman Goca* destanlarında karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte toplum hayatında geniş yer kaplayan düğün ve ölüm geleneklerinin destan metinlerine bütün ayrıntılarıyla yansımalarının olmadığı görülmüş, yalnızca belli başlı gelenek ve göreneklerin izlerine rastlanılmıştır. Düğün geleneklerinde özellikle düğün öncesinde belirli unsurlar tespit edilmiş, düğün sırasında yapılan herhangi bir geleneğe rastlanılmamış, yalnızca toyun kırk gün kırk gece sürdüğü belirtilmiştir. Düğün sonrasına ait herhangi bir gelenek ve göreneğe de yer verilmemiştir. Benzer durum ölüm gelenekleri için de geçerli olup ölümün duyurulması ve ölen kişinin defin sonrası mezarının hazırlanmasına dair birkaç folklorik unsura rastlanılmıştır.

Halk inançlarıyla ilgili unsurların ise destanlarda genişçe yer kapladığı görülmüştür. Öyle ki başka unsurları tespit edemediğimiz *Gérip-Senem* destanında diğer destanlardan farklı olarak yalnızca halk inançlarının izine rastlanılmıştır. Halk hekimliğiyle ilgili uygulamalar ise *Qamerşah ile Şemsi Canan*, *Boz Yiğit* ve *Göroğlı* destanlarında tespit edilmiştir. Bununla birlikte *Çın Tömür Batur*, *Nozuğum*, *Seyit Noçi*, *Kızıl Gülüm* ve *Hörlika* ile *Hemrecan* destanlarında incelediğimiz unsurların yaşatıldığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Çalışma kapsamında sınırlı sayıda incelenen Uygur destanlarından hareketle halkın kültürel değerlerine ait unsurların sözlü edebiyat ürünlerine az veya çok oranda değişkenlik göstererek yansıtıldığı anlaşılmıştır. Belli unsurlar üzerinden incelediğimiz Uygur destanları âdeta bir hazine niteliğinde olup yapılacak olan çalışmalarla birlikte bu hazine daha da gün yüzüne çıkacaktır.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

Etik ve Bilimsel İlkeler Sorumluluk Beyanı

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2000). Türk destancılık geleneğine bütüncül yaklaşabilme ve alp kavramı üzerine bazı yeni yaklaşım denemeleri. *Milli Folklor* 12 (48), 5-17.
- Aktaş, E. (2016). *Hakas destan geleneği ve kahramanları*. Kömen.
- Alptekin, A. B. (2010). Türk halk hikâyelerinde halk hekimliği. *Milli Folklor* 22 (86), 5-19.
- Arık, D.& Eroğlu, H. (2017). *Halk inanışları (el kitabı)*. Grafiker.
- Ata Yıldız, N. (2015). *Türk dünyası destancılık geleneği*. Akçağ.
- Beydilli, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Yurt Kitap.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Akçağ.
- Çobanoğlu, Ö. (2018). *Halk edebiyatına giriş I*. Anadolu Üniversitesi.
- Dilek, İ. (2021). *Türk mitoloji sözlüğü*. TDK.
- Ekici, M. (2002a). Destan araştırma ve incelemelerinde kullanılan bazı terimler hakkında-I. *Milli Folklor* 14 (53), 27-33.
- Ekici, M. (2002b). Destan araştırma ve incelemelerinde kullanılan bazı terimler hakkında-II. *Milli Folklor* 14 (54), 11-18.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut kitabı-I*. TDK.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler-I*. TTK.
- İnayet, A. (2004). *Uygur halk destanları I*. TDK.
- Kalafat, Y. (2009). *İslamiyet ve Türk halk inançları*. Berikan.
- Mehmet, A. (2011). *Uygur halk destanları-III*. TDK.
- Öğec, A. (2013). *Uygur Türklerinde törenler ve bayramlar*. Grafiker.
- Şahin, H. İ. (2010). *Türkmen destanları ve destancılık geleneği*. Kömen.
- Uzun, G. (2020). Kırgız Türkçesinde ölüm ile ilgili örtmece ve tabu sözler. *Söylem Filoloji Dergisi* 5 (1), 226-238.
- Yeşil, Y. (2014). *Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri (doğum-evlenme-ölüm gelenekleri)*. Grafiker.
- Yıldız, N. (2009). Türk destancılık geleneği. *Modern Türk Araştırmaları Dergisi* 6 (1), 7-15.